

ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 338(477)

В.Г. Баранова

Одеський державний економічний університет

РОЗВИТОК ЕЛЕМЕНТІВ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

© Баранова В.Г., 2008

Розглянуто елементи страхової системи, наведено їхню характеристику, визначено тенденції розвитку, місце та роль в економіці країни. Аналіз статистичних даних щодо розвитку системи соціального страхування доводить, що вона у скрутному стані. Поширений підхід до функціонування системи соціального страхування стримує розвиток комерційного страхування, яке, своєю чергою, відчуває тиск з боку світового страхового капіталу. Пропонуються напрямки вдосконалення страхової системи.

The elements of the insurance system are examined, their description is pointed, progress trends, place and role, are determined in the economy of country. The analysis of statistical data proves in relation to development of the system of social security, that it is in the difficult state. The existent going near functioning of the system of social security restrains development of commercial insurance which in same queue is subject pressure from the side of world insurance capital. Directions of perfection of the insurance system are offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток фінансового ринку України все більше набуває рис інструменту, який не тільки забезпечує безперерйну діяльність сфери виробництва, а й стає дієвим елементом інвестиційної сфери та елементом системи фінансової безпеки держави. Складовою частиною фінансового ринку країни є страховий ринок.

Останнім часом ми спостерігаємо його швидкий розвиток. Разом з тим, страховий ринок є елементом не тільки фінансового ринку, але й елементом страхової системи. Розглядаючи страховий ринок з цієї позиції, ми стикаємося з тим фактом, що сьогодні бракує розуміння тих обставин, що розвиток елементів страхової системи йде нерівномірно, зв'язки між елементами мало досліджені, взаємовплив іноді ігнорується при прийнятті тих чи інших регуляторних заходів. Це призводить до перекосів у функціонуванні страхової системи і, як наслідок, не забезпечує ефективного виконання головної мети страхування – надання страхового захисту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Зазначимо, що проблемам функціонування та розвитку ринку страхування останнім часом присвячена достатня кількість публікацій. Серед найвагоміших – наукові праці В.Д. Базилевича, В.М. Фурмана, В.Й. Пліссу, С.С. Осадця, Я.П. Шумелду. Є певні напрацювання й у сфері розвитку системи соціального страхування. Серед науковців, які займаються цими питаннями, відзначимо С.І. Юрія, Н.М. Внукову, О.Є. Губаря. Але багато питань залишилися нерозкритими, серед них вкажемо на визначення взаємовпливу на розвиток елементів страхової системи та на розвиток економіки країни загалом, системний підхід до впровадження фінансового механізму управління у функціонування елементів страхової системи, розвиток законодавчого забезпечення фінансового механізму управління страховою системою тощо.

Цілі статті. Метою статті є оцінювання основних моментів розвитку елементів страхової системи та їх вплив на розвиток економічної системи загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Страхова сфера є невід'ємною складовою економіки країни. Разом з тим, незважаючи на розроблені концептуальні положення розвитку страхового бізнесу в Україні (концепція до 2004 року та концепція до 2010 року), сучасна ідеологія розвитку страхового ринку значною мірою відірвана від тих об'єктивних відношень, що реалізують інтереси головних учасників страхової системи. Окремо розглядається концепція розвитку страхового ринку та розвитку соціального страхування. Такий підхід, з огляду на комплексне вирішення проблеми, є неправильним. Так, страховий ринок – це багатогранне явище, яке потребує ретельного дослідження. Від ефективності його функціонування значною мірою залежить безперебійність виробництва та добробут громадян. Соціальне страхування також впливає на добробут громадян та є виразником соціальної політики держави. Але, разом з тим, це елементи страхової системи, тому визначення концептуальних напрямків їх розвитку, аналіз функціонування повинні здійснюватися комплексно.

Під страховою системою ми розуміємо сукупність елементів, що перебувають у відношеннях і взаємозв'язку один з одним і створюють певну єдність і цілісність. Причому це визначення не можна ототожнювати із системою страхування або системою страхового забезпечення, або системою страхової відповідальності. У цьому випадку ми розуміємо загальну систему відносин, сутність якої проявляється через реалізацію економічних інтересів для отримання якомога більшого страхового захисту. З цієї позиції ми вважаємо, що необхідно розглядати загальну страхову систему та тенденції її розвитку. До елементів страхової системи ми зараховуємо страхову організацію як носія економічних відношень з перерозподілу ВВП, систему соціального страхування та страховий ринок, як економічний простір, що забезпечує рух страхових ресурсів.

Поняття соціального страхування охоплює різні форми суспільного (державного, обов'язкового і добровільно-суспільного) страхування населення від різного роду ризиків, пов'язаних з втратою роботи, працездатності і доходів.

У розвиненій ринковій економіці система страхування від соціальних ризиків будується на принципах змішаної економіки, включаючи державні, колективні (добровільно-суспільні) і приватні інститути, комерційні і некомерційні організації. Це дає змогу забезпечити як гарантований соціальний захист громадян від імовірнісних причин втрати працездатності і доходів, так і якнайповніше задоволення попиту різних категорій населення на послуги страхування від соціальних ризиків. Провідну роль відіграє соціальне страхування.

Особливість соціальних ризиків полягає у масштабності їхнього виникнення і високої значущості наслідків для особи і суспільства загалом (наприклад, безробіття призводить до зростання захворюваності, злочинності, розпаду сімей тощо). Масовість їх виникнення в період економічної кризи, епідемії, війни на ринку особистого страхування може викликати банкрутство приватних страхових інститутів. Тому у більшості країн існує змішана (тобто поєднання державного та комерційних інститутів) система соціального страхування.

Соціальне страхування є формою соціального захисту економічно активного населення від різних ризиків, пов'язаних з втратою роботи, працездатності і доходів на основі солідарності відшкодування збитку. Особливістю соціального страхування є його фінансування із спеціальних позабюджетних фондів, що формуються з цільових внесків працедавців і працівників за підтримки держави. Соціальне страхування побудоване на принципі нежорсткої еквівалентності: існує певна залежність страхових виплат від величини трудового внеску і страхового стажу.

Система державного соціального страхування представлена такими інститутами: пенсійною системою страхування (пенсійне страхування); системою соціального страхування (фонд обов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, фонд обов'язкового соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, пов'язаними з народженням та похованням, фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, які наслідують втрату працездатності). Найвагомим є функціонування у системі соціального страхування Пенсійного фонду.

Дані звіту про виконання бюджету Пенсійного фонду України свідчать, що власні доходи становлять у 2005 році – 64,96 %, 2006 році – 74,18 %, у 2007 році – 74,5 %, інші кошти надходили з Державного бюджету. Темпи зростання надходжень до Пенсійного фонду становлять у 2005 році – 175,1 %, 2006 – 109,8 %, 2007 році – 140,4 % [1]. Отже, постійно зростає навантаження на Державний бюджет, що у сьогоднішній ситуації є проблематичним. Треба також враховувати, що фінансова криза вплине й на надходження до Пенсійного фонду, призведе до істотного дефіциту коштів. Нинішня система наповнення Пенсійного фонду зовсім не відповідає складним умовам трансформаційної економіки: значне навантаження на фонд заробітної плати спонукає бізнесові структури встановлювати мінімальну заробітну плату та виводити фінансові ресурси у тінь. Орієнтація населення тільки на державне пенсійне забезпечення гальмує розвиток системи страхування життя, яка розвинена у ПРК. З іншого боку, розміри пенсій, які отримують громадяни, не дають їм змоги підтримувати досягнутий рівень життя й вони змушені продовжувати працювати. Тому необхідність створення недержавної системи пенсійного забезпечення сприймається сьогодні на всіх рівнях управління і представниками різних верств населення. Це зумовлено низкою чинників.

По-перше, зростає питома вага непрацюючої частини населення, чисельність пенсіонерів, згідно з демографічним прогнозом, має тенденцію до збільшення.

По-друге, загострюється ситуація з виплатою державних пенсій через нестачу коштів.

По-третє, фінансова криза, що розгортається сьогодні, та рівень інфляції знецінюють пенсійні накопичення.

Катастрофічні події останніх років в Україні, коли за наслідками повеней з бюджету були компенсовані збитки постраждалим, свідчать, що такого навантаження на бюджет можна було би уникнути, якщо були би своєчасно вжиті страхові заходи.

Про роль страхового ринку у економіці країни можуть свідчити наведені у таблиці дані, розраховані на підставі офіційної статистики.

Фінансові показники розвитку сегментів фінансового ринку України

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1	2	3	4	5	6	7	8
Сума страхових премій, млн. грн.	3030,6	4442,1	9135,3	19431,4	12853,0	13829,9	18008,2
Темпи зростання до попереднього року, %	141,9	146,6	205,7	212,7	66,1	107,6	130,2
Частка страхових премій у ВВП, %	1,48	1,07	3,42	5,62	3,02	2,6	2,5
Темпи зростання ВВП до відповідного періоду попереднього року, %	109,2	106,2	109,6	112,1	102,7	107,1	0,96
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	1184,2	1906,1	3774,9	8272,2	5045,8	6014,1	8423,3
Темп зростання до попереднього року, %	123,0	161,0	186,0	219,1	60,9	119,2	140,1
Розміщення у банківських установах, активів згідно із ст.31 Закону України «Про страхування»(депозити, розрахунковий рахунок), млн. грн.	833,7	1627,5	3129,6	4685,9	3700	6227,3	7673,4

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
Розміщення активів у цінні папери, згідно із ст. 31 Закону України «Про страхування», млн. грн.	1367,4	1401,3	3273,5	6105,4	7403	8213,3	7806,7
Темп зростання до попереднього року, %	160,6	102,45	233,6	186,5	121,25	110,94	95,0
Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки юридичних осіб, млн. грн.	14336	18413	29221	41348	59543	77519	
Темп зростання, %	119,9	128,4	158,7	141,5	144,0	130,2	149,1
Надані кредити, млн. грн.	32097,0	46736,0	73442,0	97197,0	156385,0	269688,0	426900,0
Темп зростання, %	135,8	145,6	157,1	132,3	160,9	172,5	158,3
Питома вага страхових активів у банківських депозитах, %	5,8	8,84	10,7	11,3	6,2	8,0	
Темп зростання питомої ваги страхових активів у банківських депозитах, %		152,4	121,5	105,6	54,8	128,0	
Обсяг торгів цінними паперами, млн. грн.	68500	108600	205000	321500	403800	492800	754310
Темп зростання, %	174,7	158,5	188,8	156,8	125,6	122,0	153,1

Розраховано за даними Держфінпослуг, що розміщені на сайті www.dfp.gov.ua, Інвестгазета № 25(503), 21.06.2005, Бюлетень Національного банку України, січень 2007 р., 2008 р., www.bank.gov.ua/.

Як видно з даних табл. 1, темпи зростання за основними показниками сегментів фінансових ринків (страхового, банківського, фондового) дуже високі. Так, темп зростання страхових платежів з 2001 р. по 2004 р. сягає більш ніж 200 %, зростання зобов'язань банків за залученими коштами юридичних та фізичних осіб за той самий період зростає від 137 % до 160 % у 2005 році, темп зростання кредитів, наданих в економіку України, постійно зростає від 135,8 % у 2001 році до 172,5 % у 2006 році, обсяг торгів цінними паперами на фондовому ринку проявляє тенденцію дещо до зниження, але сам обсяг постійно зростає, у 2001 році темп зростання становив 174,7 % у 2004 році – 156,8 %. У 2005 показники темпів зростання дещо знизилися: на страховому ринку вони становили 66,1 % до попереднього року, на фондовому ринку – 125,6 % до попереднього року. Банківський сектор постійно нарощував темпи зростання й, передовсім, за рахунок розширення кількості та якості банківських продуктів. У 2006 році економічна ситуація знову стабілізується та ми можемо знову спостерігати зростання розвитку сегментів фінансового ринку. Не став винятком й 2007 рік. За всіма показниками ми також спостерігаємо позитивну динаміку [2].

Про роль та значення страхового сегмента для розвитку економіки країни ми можемо робити висновки й за часткою у ВВП.

Починаючи з 2001 року частка страхових премій у ВВП України постійно зростає з 1,48 % у 2001 році до 5,62 % у 2004 й 2,6 % у 2006 році. Найбільшого значення вона набуває у 2004 році.

Далі деяке зниження, зумовлене низкою факторів й, насамперед, фактора державного регулювання. Треба зауважити, що найбільші темпи зростання ВВП (до 12,1 %) також спостерігалися у 2004 році [3].

Порівняння розвитку страхування в Україні за показником частки страхових премій у ВВП у 2005 році показує, що вона посідає друге місце серед країн, що входили до складу ЄСРП. Перше місце займає Росія; Литва Латвія, Естонія – 4,5,6 відповідно.

Разом з тим, 2,6 % у ВВП – це дуже мало і свідчить, що страховий ринок ще не набув сталого розвитку. Так, за даними деяких фінансових звітів стосовно розвитку страхового ринку у ПРК частка страхових премій у ВВП у країнах Європейського Союзу сягала у 2000 році 8,06 % [4].

Основні напрями розміщення страхових активів концентруються за двома позиціями: банківські вкладення та цінні папери. Причому співвідношення між цими двома напрямками у різні роки різне. Так, за фінансової нестабільності збільшуються вкладення на депозитних рахунках, при економічному поживавленні вкладення здійснюються у цінні папери. Але загалом спостерігається тенденція до збільшення вкладів у цінні папери, що цілком відповідає міжнародній тенденції. Так, наприклад, у Великобританії у 2005 році вкладення у цінні папери становили до 95 %.

Здійснюючи вкладення у депозитні рахунки, страховий бізнес тим самим опосередковано бере участь у кредитуванні економіки, тобто стає опосередкованим інвестором. Тому аналіз такої опосередкованої участі викликає певний інтерес з огляду на роль страхового бізнесу у економіці країни: питома вага активів страховиків, що розміщена на депозитних рахунках у загальному обсязі зобов'язань банків перед юридичними особами (депозитні рахунки), становить від 5,8 % у 2001 році до 11,3 % у 2004 році, забезпечуючи надходження інвестицій у економіку України.

Питома вага в обсягах торгівлі за вкладеннями у цінні папери активів страховиків має чітку тенденцію до зростання, але загалом невеликого. Це пояснюється нерозвиненістю фондового ринку України, на якому низькоризикових цінних паперів недостатньо.

Загалом, узагальнюючи аналіз фінансових показників сегментів фінансового ринку України, і, зокрема, страхового ринку, можна зробити такі висновки:

- фінансовий ринок України розвивається швидкими темпами, що характерні для зростаючих економік:
- страховий ринок розвивається стрімкими темпами, нарощує фінансовий потенціал;
- страховий ринок істотно впливає на розвиток економіки країни;
- страховий ринок стає вагомим інвестором, як безпосередньо, так і опосередковано .

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевикладене, можна сказати, що будівництво концепції розвитку страхової системи повинно спиратися на врахування тенденцій та напрямків розвитку її окремих елементів, з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємовпливу. У зв'язку з цим необхідно розробити науково обґрунтований механізм розвитку страхової системи країни, а саме: фінансовий механізм соціального страхування (раціональне співвідношення заробітної плати і страхових внесків з метою зниження пенсійно-страхового навантаження на економіку, впорядкування пільг та виплат, узгодження концепції розвитку соціального страхування з концепцією розвитку страхового ринку, зокрема стимулювання розвитку НПФ); фінансовий механізм страхового ринку (впровадження механізмів стимулювання конкурентоспроможності страхового ринку, регулювання руху страхового капіталу, введення механізмів фінансової безпеки страхового ринку); фінансовий механізм страховика (застосування фінансового менеджменту у страхуванні, стимулювання підвищення фінансової надійності та стійкості).

1. *Dokument HTML.* – <http://www.pfu.gov.ua>. 2. *Dokument HTML.* – <http://www.dfp.gov.ua>. 3. *Dokument HTML.* – <http://www.bank.gov.ua>. 4. Підбірка статистичних матеріалів по страховому ринку // *Страхова справа.* – 2003. – № 3. – С.3. – 52. 5. Внукова Н.М., Кузьмінчук Н.В. *Соціальне страхування: Навч. посібник.* – К.: Кондор, 2006. – 352 с. 6. Піратовський Г.Л. *Страховий бізнес: управління розвитком: Монографія..* – К.: Київ. нац.-торг. екон. ун-т, 2006. – 254 с.